

УДК [94:[622.323:347.23]](477.83/.86)''1919/1923''

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4017>

ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ВОЛОДІННЯ МАЙНОМ НАФТОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В ГАЛИЧИНІ (1919–1923)

Роман МАСИК

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: roman.masyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4969-7702

Після Першої світової війни нафтова промисловість Польщі зіткнулася з низкою проблем. Перед владою постало питання власності на нафтові підприємства Галичини. Це можна було вирішити двома шляхами. Перший передбачав націоналізацію австрійських і німецьких підприємств й залишення їх в польських руках. Інший – передачу цих фірм іноземним капіталам з країн-союзників Польщі. Оскільки в Польщі тоді бракувало потрібних коштів для відбудови й розвитку нафтових підприємств, то уряд вирішив передати нафтову промисловість іноземцям, залишивши лише контроль за ними. В результаті повоєнного врегулювання справ в нафтовій промисловості більшістю нафтових підприємств Галичини заволодів французький капітал.

Ключові слова: Галичина, нафтова промисловість, міжвоєнна Польща, іноземний капітал, нафтовий договір.

Вже в перші повоєнні роки нафтова промисловість Польщі зіткнулася з багатьма викликами, розв'язання яких визначало майбутнє цієї галузі. Після того як у відродженій польській державі опинилася Східна Галичина, то перед її владою постало питання власності на нафтові підприємства краю. В останні місяці Першої світової війни, як згадував відомий польський нафтовик Владислав Шайнок, НПЗ перебували в руках великих груп іноземного капіталу. Вони диктували ціни на сировину нафтовидобування, яким переважно займалися поляки. Все більше нафтовидобувних підприємств перестали бути рентабельними й їх власники почали продавати нафтові шахти іноземцям. У результаті наприкінці 1918 р. в нафтовій промисловості Галичини було дуже мало польських капіталовкладень. Тоді статутний капітал всіх нафтових фірм краю сягнув 1,5 млрд. корон. 30% цієї суми вклали німці й австрійці, 25% – євреї (здебільшого володіли нафтоносними землями), 20% – французи, 15% – англійці, по 5% – підприємці інших національностей і поляки. При цьому, поляки здебільшого володіли невеликим числом нафтовидобувних фірм, які до того ж працювали з дефіцитом. Натомість, іноземці, які захопили і видобування, й переробку нафти-сирцю, отримували надприбутки. Йшло до того, що іноземні фірми, скуплять решту нафтовидобувних підприємств, якими володіли поляки. Іноземці почали диктувати Польщі її нафтову політику. Це здійснювали через

диктат цін на нафту-сирець і з причини відсутності організації внутрішньої торгівлі нафтопродуктами¹.

Серед польських нафтовиків в перші повоєнні роки побутувала думка, що їхній уряд мало уваги приділяв конфліктові провідних держав за перерозподіл впливів на світову нафтову промисловість. Безумовно, ці процеси загрожували відродженій польській державі втратою “нафтової” незалежності. Цього можна було не допустити, збільшивши контроль польського уряду за нафтовою промисловістю². Наприклад, Клаудіш Ангерман вважав, що запровадження такого контролю могло забезпечити “молоду” державу від “приватної іноземної монополії” в нафтовій справі. Ця загроза насправді існувала, враховуючи домінування іноземних капіталів в галузі. По друге, контроль держави посприяв би розвитку нафтовидобуванню, оскільки виробники сировини отримали б гарантії безперервної реалізації своєї продукції. По третє, держава могла б завжди регулювати ціни на нафтопродукти, внаслідок чого НПЗ перестали б встановлювати нічим не мотивовані високі ціни на свої вироби. Одночасно уряд опосередковано міг би регулювати ціни й на інші промислові товари. По четверте, зросло б значення нафтової промисловості як джерела доходу для держави. Влада могла б регулювати експорт нафтопродуктів, щоб покращити торгівельний баланс, й водночас постійно знала скільки могла б максимально стягувати податків з нафтових фірм. По п’яте, за таких умов НПЗ в Польщі мусили б розвиватися, щоб забезпечити свою рентабельність, а це своєю чергою створило б сприятливіші умови для розвитку хімічної промисловості. К. Ангерман вважав, що такі заходи зі збільшення державного контролю за нафтовою промисловістю мали стати містком до повного удержавлення НПЗ, нафтопроводів, складських резервуарів. Він розумів, що підприємці, особливо іноземці, будуть рішуче противитися таким крокам влади, але лише в них бачив можливість розвивати нафтову галузь на благо відродженої польської держави³.

Інший спосіб обмежити роль в галицькій нафтовій промисловості іноземців пропонував В. Шайнок. Ще в грудні 1918 р. він закликав організувати тимчасову монополію держави на торгівлю нафтопродуктами й таким чином усунути з неї іноземців⁴. Ці ідеї тоді не підтримала більшість нафтової промисловості. Дня 28–29 квітня 1919 р. їх обговорювали в КНТ. Тоді виступили проти будь яких намірів, щоб держава монополізувала галузь. На думку більшості нафтовиків, це не принесло б урядові сподіваної економічної й фінансової користі, а погіршило

¹ Władysław Szaynok, “Projekt utworzenia polskiego monopolu handlu produktami naftowymi”, *Nafta*, No.1, (1929): 23–24.

² N., “W sprawie polityki naftowej”, *Przegląd Naftowy*, No.1, (1921): 4.

³ Klaudjusz Angerman, “Monopol handlowy dla ropy i produktów destylacji”, *Nafta*, No.1, (1929): 25–27.

⁴ Władysław Szaynok, “Monopol handlu produktami naftowymi”, *Nafta*, No.6, (1925): 85–88, Władysław Szaynok, “Projekt utworzenia polskiego monopolu handlu produktami naftowymi”, *Nafta*, No.1, (1929): 22–25.

б інвестиційний клімат в Польщі. Натомість, пропонували об'єднати усі нафтові фірми у спільну організацію під наглядом влади й так забезпечити державний контроль⁵.

Разом з тим, до половини 1920 р. ідеї впровадження державної монополії на торгівлю нафтопродуктами ще обговорювали в урядових коридорах й в середовищі нафтовиків. Пізніше від них відмовилися, оскільки польська держава мала потужні інструменти, за допомогою яких могла регулювати стан справ в нафтовій промисловості – державний НПЗ в Дрогобичі та величезні нафтоносні площі землі, якими володів уряд⁶.

При цьому, не заперечуючи необхідність залучати іноземний капітал, польські нафтовики зауважували необхідність державної підтримки їх власності. Аргументували це тим, що галицьку нафту відкрили поляки за свої гроші й своєю працею, а іноземні підприємці прийшли сюди фактично на готове. Саме тому поляки мали виключне “історичне” право на ці нафтоносні землі⁷.

За відсутності чіткої державної нафтової політики серед польських нафтовиків подекуди продовжували зароджуватися ідеї радикального вирішення проблем галузі. Наприклад, в грудні 1920 р. декілька відомих польських нафтопромисловців домогалися польської “національної” нафтової політики. Вона передбачала націоналізацію іноземних підприємств; підтримку польської власності у нафтовій промисловості, кооперацію державного НПЗ в Дрогобичі з польськими нафтовими фірмами й створення за допомоги уряду підприємства для експлуатації нових нафтових родовищ, експортного управління для нафтових справ тощо⁸.

Обійтися без іноземних інвестицій в нафтову промисловість Польща не могла, оскільки внутрішніх капіталів не вистачало для її відновлення і розбудови. Водночас бракувало консолідації серед польських нафтовиків⁹. В перші повоєнні роки заснували кілька невеликих польських нафтових акціонерних товариств. Добрі умови для їх розвитку, як зрештою й для всієї промисловості, виникли через девальвацію польської марки наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр. Проте, керівники нафтових фірм не використали такої сприятливої кон'юнктури. Замість того, щоб належно розвивати свої підприємства, вони витрачалися на “палаці”, збільшували (переважно бездумно) адміністрацію, купували банки. Часто такі польські підприємства переміщували свої центри до Варшави, ближче до органів державної влади й кредитів. Від таких дій заборгованість польських нафтових фірм зростала, подекуди вона в кілька разів перевищувала вартість об'єктів, під які ці підприємства брали кредити. Крах такого адміністрування

⁵ “Przegląd przemysłu. Chwilowa sytuacja w przemyśle naftowym”, *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No.4, (1919): 92.

⁶ N., “Kilka uwag w sprawie zasad państwowej polityki naftowej”, *Przegląd naftowy*, No.7, (1921): 138.

⁷ Ibid; M. Szydłowski, Jan Nowak, “Nafta Galicji Wschodniej postulatem żywotności Polski”, *Przegląd naftowy*, No.6, (1921): 113.

⁸ Крайове нафтове товариство, м. Львів, ЦДІАЛ, ф. 207, оп. 1, спр 73, арк. 108.

⁹ Stefan Bartoszewicz, “Nasz przemysł naftowy”, *Przemysł i handel*, No.1, (1920): 3.

настав зі стабілізацією злого й істотного погіршення кон'юнктури на ринках нафти в половині 1920-х рр. Не маючи змоги погасити борги, багато польських спілок занепали, деякі з них продали іноземцям, інші попросту збанкрутували. Після цього польський приватний капітал переважно займався видобуванням нафти. Щоб врятуватися від повного занепаду, польські фірми почали об'єднуватися, змінювати керівництво, організовувати менше витратну й простішу адміністрацію. Їх спілки все більше зосереджувалися на дешевшому неглибокому бурінні переважно в Західній Галичині. Це поступово ставало нішею польського капіталу у нафтовій промисловості, оскільки таке нафтовидобування не оплачувалося великим світовим концерном¹⁰.

Після війни найважливішим завданням нафтової політики відродженої польської держави було розв'язати майбутні фірм, власниками яких були німці й австрійці. Залишати третину галузі в руках капіталістів з центральних держав Польща не могла з політичних міркувань. Після того, як Борислав опинився в польських руках, спочатку тут урядувала військова влада. Вона прагнула забезпечити і польські, й іноземні інтереси в галузі, зберігати громадський порядок й належно організувати забезпечення товарами першої необхідності населення нафтового району. Нафтова комендатура намагалася співпрацювати з промисловцями, проте не завжди підприємці розуміли дій військових. Від травня 1919 р. військова влада займала в Бориславі австрійські, німецькі й угорські підприємства й встановила там тимчасове керівництво. Їх власників зобов'язали до 30 травня повідомити про свою діяльність й заборонили будь що вивозити закордон. У відповідь німці й австрійці перестали повертати капітали польським акціонерам свої фірм, що на той час знаходилися в австрійських банках. Власність союзних з Польщею держав (французів, англійців, італійців, бельгійців й американців) охоронялася так само як і польська. Примусове керівництво їхніх фірм, встановлене австрійською владою мало до 30 травня 1919 р. подати інформацію про рахунки й управління¹¹. Дня 7 серпня 1919 р. Нафтова комендатура Дрогобицького округу остаточно зайняла для нагляду нерухомість в нафтовому родовищі, яка належали австрійцям німцям й угорцям¹².

Одним із шляхів вирішення справи володінь громадян центральних держав в нафтовій промисловості могла бути націоналізація таких підприємств й пізніше їх приватизація полякам. Ідеї такого розв'язання побутували передусім в середовищі польських нафтовиків¹³. Тим більше, за Версальським договором підприємства громадян центральних держав мав перейняти польський уряд¹⁴.

¹⁰ Wit T. Sulimirski, "Ku rozwadze", *Nafta*, No.11, (1926): 161–163.

¹¹ "Sprawy organizacyjne. Z Krajowego Towarzystwa naftowego", *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No. 7, (1919): 166; Генеральний делегат уряду для Галичини, ЦДІАЛ, ф. 214, оп. 1, спр. 169, арк. 16–16 зв.

¹² Станіславське окружне гірниче управління, ДАІФО, ф. 47, оп. 1, спр. 42, арк. 45.

¹³ Wit. T. Sulimirski, "Ku rozwadze", *Nafta*, No.11, (1926): 161.

¹⁴ b. w., "Państwo a nafta", *Nafta*, No.1, (1924): 4; Andrzej Chabrzyk, "Organizacja kopalnictwa naftowego", w książce *Historia polskiego przemysłu naftowego*, t. 2, red. Ryszard Wolwicz, (Brzozów, Kraków: Muzeum regionalne PTTK im. Adama Fastnachta w Brzozowie, 1995), 134.

Польська влада пішла іншим шляхом й фактично передала нафтову промисловість від одних іноземців іншим. Місцеві нафтовики про це неодноразово дорікали владі. Такі кроки вони вважали найбільшою помилкою в нафтовій політиці Польщі в перші повоєнні роки. Тим паче, тоді більші іноземні фірми (наприклад, “Прем’єр”, “Домброва”, “Фанто”, “Нафта”) переживали кризу, постійно змінювалися їхні власники. Проте, як зауважували польські нафтовики, уряд під тиском іноземних посередників добровільно зрікся від ідеї перейняти у свою власність більшість підприємств галузі¹⁵.

Ще однією причиною передачі нафтових фірм іноземцям називали відсутність зрозумілої нафтової політики в перших урядах відродженої Польщі. У владних колах недооцінювали майбутнє польської нафтової промисловості, бо справами цієї галузі здебільшого займалися особи, які мало знали як вона працювала¹⁶.

Обійтися без іноземних інвестицій в нафтову промисловість Польща не могла. Найбільше бориславське нафтове родовище вичерпувалося й потрібні були кошти для відкриття нових покладів сирої ропи. Польська держава переживала істотні фінансові проблеми, тому віднайти вільні кошти для самостійних інвестицій в дороге пошукове буріння їй було складно¹⁷. З іншого боку, польські виробники сирої нафти в перші повоєнні роки майже не мали обігових коштів й тому були змушені зупинити пошукові роботи. Восени 1919 р. вони неодноразово зверталися до уряду про фінансову допомогу. Вже тоді польські виробники нафти-сирцю передбачали небезпеку посилення іноземців у галицькому нафтовидобутку, де раніше завжди домінували місцеві підприємці. До цього, на їхню думку, мусили призвести лояльність польського уряду до іноземних капіталовкладень в нафтову промисловість і відсутність державної підтримки місцевих виробників. Натомість, великі іноземні концерни могли інвестувати кошти в цю справу й таким способом поступово витіснити польських підприємців ще й з нафтовидобутку¹⁸. Так, зрештою, і сталося. Коли уряд Ігнація Падеревського у перемовинах з зацікавленими в нафтовій промисловості Галичини іноземними підприємцями акцентував на необхідності враховувати потреби польських промисловості і робітників, то його наступники винесли такі вимоги “за душки”¹⁹.

¹⁵ b. w., “Państwo a nafta”, *Nafta*, No.1, (1924): 4; Marjan Rosenberg, “Upadek polskiego kopalnictwa naftowego”, *Nafta*, No.2, (1930): 65–66; S. K., “Sprawy bieżące”, *Czasopismo naftowe*, No.1, (1920): 6–8; “Z obrad Polskich Przemysłowców Naftowych”, *Nafta*, No.7, (1930): 192–193.

¹⁶ N., “W sprawie polityki naftowej”, *Przegląd Naftowy*, No. 1, (1921): 4.

¹⁷ Zygmunt Lewakowski, “Ankieta w sprawie przemysłu naftowego. Dodatek ekonomiczny do “Czasu” z dnia 25 kwietnia 1921 r.”, *Przegląd naftowy*, No.7, (1921): 139; N., “W sprawie polityki naftowej”, *Przegląd Naftowy*, No. 1, (1921): 4; Józef Szlemiński, “Problem niezależności gospodarczej”, *Nafta*, No.3, (1936): 77–79; Bronisław Wojciechowski, “Problem niezależności gospodarczej (Wyciąg z przemówienia na Komisji budżetowej Sejmu dn. 29. I. 1936)”, *Nafta*, No.3, (1936): 80–82; “Z Krajowego Towarzystwa Naftowego”, *Przegląd naftowy*, No.4, (1921): 66.

¹⁸ “Z przemysłu naftowego”, *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No. 11, (1919): 259.

¹⁹ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 62.

Вони не захистили власність своїх громадян в нафтовій справі, більшість їхніх фірм збанкрутували чи були продані іноземному капіталу²⁰.

Після розпаду Австро-Угорщини країни Антанти зацікавилися можливостями збільшити свій вплив на галицьку нафтову промисловість. Найвідомішим репрезентантом їхніх інтересів був Міжнародний комітет для охорони англійських, французьких і бельгійських інтересів в нафтовій промисловості Галичини (International Committee Appointed to protect British, French, Belgian and Allies' oil interests in Galicia, далі – Міжнародний комітет). Його створили ще 22 жовтня 1914 р. з ініціативи кількох громадян Англії в Лондоні²¹. Очолював цю інституцію син відомого нафтовика Якоба Перкінса – Чарльз, який від 1884 р. брав участь в нафтовій промисловості Галичини, був директором компанії “Прем’єр” (“Premier Oil Pipe Line Company”)²².

Після листопадового чину, Міжнародний комітет одразу виступив за те, щоб всіма покладами нафти в Галичині володіли поляки. 8 листопада 1918 р. для практичної роботи при ньому сформували підкомітет, який очолив Ч. Перкінс. До його складу увійшли Д. М. Ватеркейн, А. Е. Ходжсон і Д. А. Чаун²³. Делегатом підкомітету для контактів з польським урядом був Леон Літвінський, генеральний секретар польського інформаційного комітету, а від 1918 р. – голова Польсько-Британської Торгової Палати (Polono-British Chamber of Commerce)²⁴. Польська ліквідаційна комісія (Polska Komisja Likwidacyjna) намагалася використати контакти з Міжнародним комітетом, щоб впливати на союзників аби вони допомагали в конфлікті з українцями²⁵. Найактивніше в Комітеті працювали британські власники галицьких нафтових підприємств.

На мирній конференції у Версалі (січень–червень 1919 р.) Ч. Перкінс нав’язав контакти з польською делегацією. До її складу входили представник з нафтових справ Стефан Бартошевич і головний економічний радник Анджей Вежбіцький. Ч. Перкінс в половині квітня запропонував їм план англо-польської нафтової співпраці. За ним майно центральних країн мали включити до репараційних розрахунків, з яких Міжнародний комітет сподівався покрити втрати своїх членів

²⁰ Marjan Szydłowski, “Pogląd na sytuację w przemyśle naftowym”, *Nafta*, No.2, (1930): 73.

²¹ Archiwum I. J. Paderewskiego, Archiwum Akt Nowych (далі – AAN), f. 100, nr. 968, k. 92; nr. 1486, k. 4–5; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 284; “Wiadomości bieżące”, *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No. 4, (1919): 97; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 39.

²² Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 283–284.

²³ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 92; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 40.

²⁴ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 5, 18

²⁵ Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 40.

від війни. Після цього польський уряд мав перейняти за відшкодування решту власності австрійців, німців й угорців в галицькій нафтовій промисловості. Для експлуатації нафтових підприємств мали заснувати нове акціонерне товариство “Польська Національна Нафтова Промисловість” (“Polish National Petroleum Industry”). 40% акцій цієї спілки належало б польській державі, решта 60% – підприємствам з Англії, Бельгії і Франції. За оборотний капітал відповідали б іноземні підприємства. Австрійцям, німцям і угорцям протягом 30–40 років мали би відшкодувати втрату їхніх підприємств. Для цього визначали б 5–10% прибутків з діяльності акціонерного товариства. Це, на думку Ч. Перкінса, мало захистити Польщу від австрійських і німецьких зазіхань на нафтову промисловість²⁶.

Після цього Ч. Перкінс активно просував ідею створення такої організації. Через Л. Літвінського він контактував з польськими депутатами й міністрами²⁷. Дня 22 травня Владислав Грабський і А. Вежбіцький запевнили Л. Літвінського, що польський уряд укладе угоду на підставі пропозицій Міжнародного комітету, а 16 червня проект договору надіслали польській делегації в Парижі²⁸. Активне просування британських інтересів сприяло кар’єрі самого Л. Літвінського – в липні 1919 р. він став членом керівництва “Прем’єру”²⁹.

Видавалося, що проект Ч. Перкінса вдасться реалізувати. В липні 1919 р. до Галичини прибула чергова делегація британських нафтовиків – Ф. В. Робертсон Батлер з “Нафтового управління” (“Petroleum Executive”) і Р. Р. Томсон з “Англо-Перської нафтової компанії” (“Anglo-Persian Oil Company”). Відтоді поїздки британських нафтовиків до Галичини відбувалися регулярно. Подібні місії до галицьких нафтових родовищ організували бельгійці і французи. Представники нафтових фірм вивчали руйнування, які зазнали їхні промислові об’єкти в результаті війни. Компенсувати ці втрати планували за рахунок власності громадян центральних держав. Водночас були проти, щоб до відшкодування австрійські чи німецькі промислові об’єкти в нафтовому родовищі передавали громадянам третіх країн³⁰.

²⁶ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 27–31, 43–49, 61–62; Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100 nr. 968, k. 79–80, 93; nr. 1486, k. 9, 31–36; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 285; Barbara Ratyńska, Rola nafty w kształtowaniu stosunku państw zachodnich do spraw Galicji wschodniej (1918–1919). (Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych), 94–100; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 48.

²⁷ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 18–27.

²⁸ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 9–10.

²⁹ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 63, 66; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 286.

³⁰ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 70, 86–87; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 286. “Oil Finance of the week”, *Oil News*, (1919): 562; Barbara Ratyńska, Rola nafty w kształtowaniu stosunku państw

Проте, коли 9 серпня 1919 р. делегація Міжнародного комітету вчергове прибула до Варшави, то з'ясувалося, що польський уряд зовсім не знав про проект, який запропонували у Версалі. Відповідно влада не вчинила нічого, щоб унеможливити перехід підприємств центральних держав до рук капіталістів нейтральних держав³¹. Ще 20 травня 1919 р. польський уряд заборонив австрійським і німецьким підданам відчужувати свою власність в нафтовій промисловості, але вони продовжували передавати свої промислові об'єкти швейцарським, голландським і чеським громадянам, що дуже обурювало британців³². Австрійці й німці так чинили, бо очікували, що польський уряд почне націоналізацію їхніх підприємств. Зрештою, 28 червня 1919 р. польська влада домовилася з німецькою, що могла на власний розсуд відчужувати шахти й інші нафтові об'єкти громадян Німеччини в Галичині. Пізніше Польща такі ж норми прописала в домовленостях з країнами-союзниками³³.

Найцікавіше німці вчинили зі своєю власністю в одному з тоді найпотужніших нафтових підприємств Галичини – “Прем’єрі”. Фірма “Німецька нафта” (“Deutsche Erdoel A. G.”), яку підтримували великі німецьких банки, ще в 1916 р. судилася за акції “Прем’єру”. Скориставшись судовими рішеннями часів війни і байдужістю польської влади в червні 1919 р. вона зайняла частину галицьких володінь фірми “Прем’єр”. Німці почали насаджувати своїх людей в керівництво цієї компанії й усували британців. Попри те, що “Прем’єр” був зареєстрований в Лондоні, німці фактично перейняли керівництво. Ч. Перкінс боровся, щоб не дозволили “Німецькій нафті” розпоряджатися власністю цієї фірми. На 4 липня 1919 р. британці-акціонери “Прем’єру” зібралися в Лондоні й висловилися, щоб не допустити німецьких махінацій. Але ще напередодні зібрання отримали телеграму від Міжнародного комерційного банку (Internationale Commerciale Bank) в Гаазі. Швейцарці, начебто, також хотіли придбати частину власності “Прем’єра”. Мета цього маневру очевидна. Німці хотіли передати свою власність банкам нейтральних країн і через них продати свої акції громадянам Франції. Таким чином прагнули отримати кошти за свою власність у Галичині і “посварити” Англію і Францію. Це їм вдалося й нерухомість “Прем’єру” спричинила перший конфлікт у галицькій нафтовій промисловості між британцями і французами³⁴. Польська влада втрутилися у справи англо-німецького “Прем’єру”. В порозумінні з Міністерством закордонних справ Міністерство

zachodnich do spraw Galicji wschodniej (1918–1919). (Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych), 131; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 48–49.

³¹ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 93; nr. 1486, k. 10, 20.

³² Ibid, k. 68–69; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 46.

³³ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 42.

³⁴ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 15–26; Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 20; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 286.

промисловості і торгівлі встановило своє примусове керівництво на шахтах Товариства в Тустановичах й на НПЗ в Дрогобичі й Гжебіні. Таким чином польський уряд намагався забезпечити цього важливого для нафтової промисловості підприємства³⁵.

В червні 1919 р. колишньою власністю центральних держав в галицькій нафтовій промисловості активніше зацікавилися підприємці Чехословаччини. Тоді богемські банки вже, навіть, придбали акції важливих австрійських і німецьких компаній в Галичині. За посередництвом свого посольства в Лондоні чехословацькі нафтовики почали цікавитися можливостями участі в Міжнародному комітеті. На це не погоджувалися британці, бачили у чеському капіталі загрозу нафтовій промисловості Галичини. Це пояснювали передвоєнними “авантюрами” Празького банку з акціями нафтових фірм, що істотно зашкодили галузі. Водночас чеських підприємців цікавило постійне, як до війни, постачання сирової нафти. В Чехословаччині в австрійський час збудували сім НПЗ, які повністю залежали від постачання галицької нафти-сирцю. Саме тому їм було не вигідно розбудовувати переробну промисловість відродженої Польщі. Зрештою, британці не хотіли “ділити” з новими гравцями можливості заволодіти колишньою австрійською і німецькою власністю. Також і поляки не погоджувалися збільшувати вплив на галицьку нафтову промисловість. Зважаючи на загострення кризи у нафтопереробній промисловості (через відсутність сировини) Чехословаччина намагалася шукати посередників, але це не мало успіхів. Коли в половині червня французький посол звернувся, щоб Чехословаччині віддали сировину, про яку вони домовилися з ЗУНР, то поляки відмовили. Аргументували це тим, що за гроші, отримані від Чехословаччини, ЗУНР купувала зброю для війни з поляками. Погодилися лише продати чехословакам взамін за цукор готові нафтопродукти, потрібні для армії³⁶. Польсько-чехословацькі відносини з цієї причини загострювалися. У вересні 1919 р. Міністерство закордонних справ вислало до посольства в Парижі повідомлення, начебто чехи мали намір здійснити офензиву на Борислав. Чехословаччина вважала, що там не зустріне суттєвого військового опору від поляків. Це були чутки, однак вони свідчили про необхідність врегулювати польсько-чехословацькі нафтові відносини. Зрештою, за посередництвом США вирішили справу постачання до Чехословаччини галицької сирової ропи. Уклали угоду, яка передбачала продаж польських сирової нафти й нафтопродуктів до Чехословаччини взамін за машини, бурильне обладнання тощо³⁷.

³⁵ Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 49.

³⁶ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 64–65; nr. 1486, k. 20; Barbara Ratyńska, Rola nafty w kształtowaniu stosunku państw zachodnich do spraw Galicji wschodniej (1918–1919). (Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych), 93; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 51–52.

³⁷ Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 52–53.

В серпні 1919 р. володіннями австрійців й німців зацікавилися американські промисловці. До Галичини приїжджала місія за участі Артура Б. Кунца і Л. Б. Райддла. Їх передусім цікавили нафтові землі, які належали громадянам центральних держав й мали змінити власників³⁸.

Спроби німців за допомогою спекуляцій щось отримати зі своїх володінь в нафтовій промисловості Галичини все більше непокоїли Міжнародний комітет. Його представники виїхали до Варшави. Там цю справу обговорювали з Міністерством фінансів. Зрештою, 27 серпня 1919 р. погодили проект угоди, яку ще пропонували у Версалі. Однак, у вересні 1919 р. голова Ч. Перкінс отримував з Міністерства фінансів Польщі кілька його нових редакцій, що істотно відрізнялися від домовленостей кінця серпня. В останньому з листів Комітету дали 45 днів на відповідь. Польський уряд визначив статутний капітал спілки “Польська Національна Нафтова Промисловість” в 2 млн. польських марок й вимагав 51% акцій компанії для себе. Водночас влада хотіла мати 3/5 місць в управлінні цієї акціонерної спілки. Делегати Міжнародного комітету були вражені такою позицією польського уряду. Польща не дотримала зобов’язань щодо проекту, які в Парижі давали В. Грабський і А. Вежбіцький. Цим проектом, як зауважував Міжнародний комітет, дуже зацікавилися закордоном й таке ставлення до нього польського уряду мусіло підірвати репутацію польської влади³⁹.

З іншого боку, пропозиції Ч. Перкінса були дуже ризиковані для польської держави, бо передбачали амортизацію австрійської і німецької власності й пізніший поступовий їх викуп⁴⁰. В результаті проект Ч. Перкінса не вдалося реалізувати. Л. Літвінський в цьому звинувачував передусім міністра фінансів Леона Білінського, називаючи його однією з “опор” австрійських урядів в Галичині, для якого були неприйнятні ініціативи Міжнародного комітету⁴¹. Та й сам Л. Білінський згадував, що навмисне затягував перемовини з Міжнародним комітетом, щоб не допустити затвердження проекту, який пропонував Ч. Перкінс. В пропозиціях британця він бачив загрозу для польської нафтової промисловості й одночасно зауважував, що за Сен Жерменським договором не мали ліквідувати австрійське майно, а англійці хотіли забрати також і їхні шахти. У зволіканні Л. Білінського з відповіддю на пропозиції Міжнародного комітету Л. Літвінський бачив намір дати можливість австрійцям і німцям продати свою нафтову власність в Галичині. Завдяки Л. Білінському та його впливам до

³⁸ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 76–77.

³⁹ Ibid, k. 93–94; nr. 1486, k. 10–11, 21–24, 37–45; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 287; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 49–51.

⁴⁰ Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 47.

⁴¹ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 11.

націоналізації володінь громадян центральних держав не дійшло. Натомість, в Англії переконалися, що не можна сподіватися на заміну віденських і берлінських впливів в галицькій нафтовій промисловості на англійські. Це зрештою змусило англійців відмовитися від своїх ініціатив⁴².

Відставка уряду І. Падеревського в листопаді 1919 р. ще більше ослабила Ч. Перкінса. Л. Білінського замінив профранцузький націонал-демократ В. Грабський. Наступного 1920 р. Ч. Перкінс вирішив продати свою власність в галицькій нафтовій промисловості⁴³.

Водночас від листопада 1918 р. у Міжнародному комітеті на відчувалася нещирість у співпраці британців і французів. Вирушаючи в серпні 1919 р. до Варшави, намагалися долучити до перемовин з польським урядом і французів. Проте, вони відправили до Польщі свою окрему делегацію, яка захищала лише інтереси французьких нафтовиків⁴⁴. Ч. Перкінс потребував підтримки французького капіталу і через це тримав у своєму комітеті його представників. До половини 1919 р. Міжнародний комітет ще всіяко намагався їх долучити до своїх проєктів, але реальних результатів з цього не отримав⁴⁵.

Після того як Борислав опинився у поляків, французи почали діяти на власну руку. Вже під час світової війни Франція відчувала недостатність пального. Наприкінці війни французька дипломатія активно діяла, щоб отримати доступ до експлуатації все більше нафтових територій, здебільшого коштом Німеччини, в Румунії й Малій Азії. З часом вони зосередилися на збільшенні своїх володінь в нафтовій промисловості Галичини. Французькі банки в спілці з швейцарськими скуповували німецькі банки, які мали багато акцій галицьких нафтових фірм. Французька влада підтримувала намір цих фінансових груп монополізувати всю нафтову промисловість в Галичині. Водночас французи самостійно зблизилися з австрійцями й німцями, що мали власність у нафтовій промисловості краю. Німці оголошували про ліквідацію своїх підприємств й продавали їх здебільшого французам⁴⁶. Так, Галицько-Карпатське Нафтове Товариство, яке мало багато нафтових шахт в різних місцевостях Галичини й великий НПЗ в Глініку

⁴² Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 12–13; Stefan Bartoszewicz, “Rozwój przemysłu naftowego w Polsce i jego przyszłość”, *Przemysł naftowy*, No. 19, (1928): 532; Leon Biliński, *Wspomnienia i dokumenty*, t. 2, (Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, 1925), 254–255.

⁴³ Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 287.

⁴⁴ Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 51.

⁴⁵ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 57; Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 89–91; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 285–286.

⁴⁶ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 58–59; Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 968, k. 91; nr. 1486, k. 13; Stefan Bartoszewicz, “Nasz przemysł naftowy”, *Przemysł i handel*, No.1, (1920): 3; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 41.

Мар'ямпольському, мало продати свої акції великому французькому консорціуму, на чолі якого були фірми: Бернард Фререс і компанія (Bernard Freres et Co) в Парижі й Банк Парижу і Нідерландів (Banque de Paris et des Pays-Bas). Колись воно було створене переважно віденським й англійським капіталом⁴⁷. Половину акцій нафтового товариства "Гаркльова" ("Harkolowa") купив французький консорціум⁴⁸.

Інакше діяли австрійці, майно яких за Сен Жерменським договором поляки не мали права ліквідувати. Вони створювали у Відні свої нафтові товариства, наприклад, в 1921 р. "Мразниця" ("Mraznica") і "Сарматія" ("Sarmacja"). В Польщі австрійці засновували інституції з такими ж назвами й через них переводили майно підприємств, намагаючись уникнути тиску польської влади⁴⁹. Після укладення австрійсько-польського торгового договору таку практику вдалося припинити. Австрія зобов'язалася не чинити фінансових проблем під час ліквідації польською владою спілок, центр яких розміщувався у Відні. Тоді ж деякі нафтові спілки почали переносити свої осередки на територію Польщі – "Перша Галицька Нафтова Спілка для нафтової промисловості, колись С. Щепановський і спілка" ("Pierwsza Galicyjska Spółka Naftowa dla przemysłu naftowego, dawniej S. Szczepanowski i Spółka"), акціонерне товариство "Петролея" ("Petrolea" Spółka Akcyjna), "Галицька акціонерна спілка для транспортування і зберігання сирої нафти" ("Galicyjska Spółka Akcyjna dla transportu i magazynowania ropy"). На базі колишньої віденської фірми "Східниця" ("Schodnica") організували спілку "Дзедзіце" ("Dziedzice")⁵⁰.

Усі махінації власників нафтових підприємств Галичини відбулися не в останню чергу через те, що польський уряд дуже повільно збирав відомості про нафтові фірми, що належали громадянам Німеччини й Австрії. Лише 15 липня 1920 р. вийшов закон, на підставі якого Головне ліквідаційне управління (Główny Urząd Likwidacyjny) розпорядилося реєструвати всі підприємства, які належали громадянам Німеччини. До цього Міністерство промисловості і торгівлі приступило аж в грудні 1920 р.⁵¹

Водночас доступ громадян країн Антанти, що мали нафтовий бізнес в Галичині, до їхніх підприємств, ускладнював державний контроль за ними. Польська влада довго не скасовувала австрійське право, що запроваджувало урядовий нагляд за підприємствами країн Антанти. Це викликало невдоволення англійських, бельгійських і французьких нафтовиків⁵².

На відміну, від британців, французи зуміли отримати підтримку польської влади. Це сталося, попри те, що французи дивилися на галицьку нафту крізь

⁴⁷ "Kronika naftowa", *Przemysł i handel*, No.1, (1920): 9.

⁴⁸ Ibid, No.14, (1920): 242.

⁴⁹ Ibid, No.43, (1921): 568–569.

⁵⁰ Ibid, No.48–49, (1922): 682.

⁵¹ Станіславське окружне гірниче управління, ДАІФО, ф. 47, оп. 1, спр. 42, арк. 179.

⁵² Тимчасовий правлячий комітет у Львові, ЦДАЛ, ф. 213, оп. 1, спр. 48, арк. 8–9, 13–14.

призму своїх колонізаторських ідей. Одразу після того, як в травні 1919 р. польська адміністрація захопила австрійську й німецьку власність, до Варшави приїхав сенатор Л. Мужо. Як згадував Генрик Страсбургер, у Міністерстві промисловості і торгівлі він поводив себе так наче перебував не у вільній державі, а в країні, яку мали колонізувати⁵³. Тоді польсько-французькі перемовини не дали жодних результатів, але під кінець 1919 р. впливи французів в Польщі були такі істотні, що вже не могло бути й мови про реалізацію планів Ч. Перкінса. Французький капітал заволодів німецькими фірмами, що працювали в Польщі⁵⁴. З політичних причин поляки, особливо Національно-демократична партія, все більше ставили на французів. Опозиція британського уряду щодо польських дій на південному сході тривала надалі. Він засуджував “київську операцію”, що почалася у квітні 1920 р.; стримав допомогу для “білих” генералів південної Росії і розпочав торгівельні перемовини з більшовиками. Протилежну позицію зайняли французи⁵⁵.

Врешті, 24 квітня 1920 р. Англія і Франція уклали між собою формальний союз у Сан Ремо, поділивши сфери впливу на нафтові поля цілого світу. Вони встановили рівний поділ прав нафтових концесій, якими колись володіли неприятельські держави – в Румунії, Малій Азії, колишній Російській імперії, Галичині, в англійських і французьких колоніях. Цей договір започаткував поступове зменшення участі британців в галицькій нафтовій промисловості. Французам розчистили шлях до домінування в Галичині. Частка їх капіталів тут зросла від 55% перед 1920 р. до 75% в 1923 р.⁵⁶

Пізніше, щоправда, польський уряд залучав британців до нафтової промисловості Галичини. Так в квітні 1921 р. торговий радник польського посольства в Лондоні про це розмовляв з представниками концерну “Ройял Датч Шелл” (“Royal Dutch Shell”). Підприємці зацікавилися нерозвіданими нафтовими полями, де могли б запустити свердловини, й можливістю участі в державному НПЗ в Дрогобичі. Таким чином концерн планував створити в Галичині свій нафтовий комплекс⁵⁷. Також інтерес до нафтової промисловості краю виявляв конкурент “Ройял Датч Шелл” – американський “Стандард Ойл”. Польський

⁵³ Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 47.

⁵⁴ Archiwum I. J. Paderewskiego, AAN, f. 100, nr. 1486, k. 13; Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 287; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 47.

⁵⁵ Norman Davies, “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 288.

⁵⁶ Alison Fleig Frank, *Oil Empire. Visions of Prosperity in Austrian Galicia*. (London: First Harvard University Press, 2007), 235; Marjan Rosenberg, “Upadek polskiego kopalnictwa naftowego”, *Nafta*, No.2, (1930): 69; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 56.

⁵⁷ Ambasada RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 73, 97–97v.

уряд не зайняв у протистоянні двох найбільших світових концернів чіткої позиції й зрештою їх ініціативи не були реалізовані⁵⁸.

В половині 1921 р. зродилися ідеї залучати іноземні інвестиції в експлуатацію державних нафтових теренів. Польське Міністерство фінансів для цього планувало створити спілку з англійськими, бельгійськими, французькими і голландських нафтових промисловцями й фінансистами. Уряд планував поділити свої великі нафтові терени: 20% віддати експлуатувати французам, 20% – залишити у державній власності, решту – передати іншим іноземцям⁵⁹.

Проте, всі ці ініціативи зайшли в глухий кут. Інвестувати в пошукове нафтове буріння в Польщі було дуже дорого й ризиковано, не було певності в результаті. Ще залишався невизначеним міжнародний статус Галичини. Більшість підприємців, які цікавилися можливостями інвестувати в нафтову справу, хотіли мати частку в державному НПЗ в Дрогобичі, але поляки хотіли його зберегти у своїй власності. Польський уряд вже готував договір з Францією, в якому мали обумовити участь її підприємців в галицькій нафтовій промисловості. До укладення такого договору про залучення третіх країн до нафтової справи Польщі⁶⁰.

Польські уряди ще наприкінці 1919 р. почали фаворизувати французьким підприємцям у їхніх прагненнях інвестувати в галицьку нафтову промисловість, однак до укладення взаємних домовленостей пройшов довгий шлях перемовин. Співпраці сприяло те, що французькі військові й політичні кола вірили в перемогу поляків у війні проти більшовицької Росії. Ґрунт для нафтового договору заклав польсько-французький договір про взаємну підтримку і військову співпрацю, укладений 19 лютого 1921 р.⁶¹ А вже в березні 1921 р. проект договору, який би регулював участь французів в галицькій нафтовій справі, привіз з Парижу міністр закордонних справ Євстахій Сапеґа. Цей проект викликав спротив в польських нафтових колах, бо надавав французам надто великі привілеї. В ньому зовсім не врахували державні інтереси Польщі. Відхиливши пропозиції французів, польська делегація знову виїхала до Парижу домовлятися⁶². Вже на той час завдяки участі в німецьких махінаціях французи володіли 60% польської нафтовидобувної і 80% нафтопереробної промисловості⁶³.

Дня 19 травня 1921 р. змінений проект угоди представив міністр фінансів Ян Канти Стечковський, а 2 червня його розглядали на засіданні фінансово-

⁵⁸ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 100–101; “Z ostatniej chwili. (Kronika warszawska)”, *Przegląd naftowy*, No.4, (1921): 81; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 58.

⁵⁹ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 77, 81–82; “Z ostatniej chwili. (Kronika warszawska)”, *Przegląd naftowy*, No.4, (1921): 81.

⁶⁰ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 77, 81–82, 85–89, 123.

⁶¹ Alison Fleig Frank, *Oil Empire. Visions of Prosperity in Austrian Galicia*. (London: First Harvard University Press, 2007), 234.

⁶² “Z ostatniej chwili. (Kronika warszawska)”, *Przegląd naftowy*, No.4, (1921): 81.

⁶³ “Wiadomości bieżące”, *Przegląd naftowy*, No.5, (1921): 103.

бюджетної комісії Сейму. Попри те, що вдалося врахувати деякі пропозиції польської нафтової промисловості, проект угоди надалі передбачав істотні поступки польської держави французам. З іншого боку, угода була політична, тому в ній було складно врахувати всі інтереси польських підприємців⁶⁴.

Французи мали на меті впливати на державний НПЗ в Дрогобичі. Вони пропонували передати його у власність акціонерного товариства, в якому 49% акцій належало б французькому урядові, а 51% – залишилося б у польського. Уряд Польщі мав би включити в угоду державний НПЗ, газопроводи, збірники нафти в Гданську, натомість, французький – передати парк цистерн і паротягів. Пізніше уряди мали залишити собі 20% акцій товариства, а решту продати приватним підприємцям⁶⁵.

Найбільше укладення нафтового договору гальмувало те, що французи прагнули впливати на державний НПЗ в Дрогобичі. Це означало, що польський уряд мав передати майже половину підприємства, важливого для регулювання справ в цілій нафтовій промисловості, іноземцям⁶⁶. Одночасно французи хотіли створити велике транспортне підприємство, яке обслуговувало б лише їхні промислові групи; отримати право експлуатувати нафтові терени, що перебували в державній власності⁶⁷. Це мусіло б призвести до практичного захоплення французами нафтової промисловості Галичини. За таких домовленостей, польська влада фактично втрачала будь які важелі впливу на цю галузь.

Хоч недосвідчений в нафтовій справі польський уряд був схильний погодитися на прагнення французів⁶⁸, проти такої угоди виступили галицькі нафтовики. Вони домагалися однакових привілеїв у веденні нафтового бізнесу для французів і поляків, вилучити з тексту договору державний НПЗ в Дрогобичі. Через вимоги польських промисловців не вдалося домовитися про створення спільного польсько-французького товариства⁶⁹. А восени 1921 р. французи врешті-решт відмовилися від зазіхань на державний НПЗ. В той самий час уряд запропонував ретельний проект залучення французьких нафтовиків до розвідувальних робіт на частині державних нафтоносних земель⁷⁰, що було для Польщі важливо з огляду на необхідність роздобути іноземні капітали для пошукового буріння.

⁶⁴ *Komunikat Izby Pracodawców w przemyśle naftowym w Boryslawie*, No. 9, (1921): 6–7; “Wiadomości bieżące”, *Przegląd naftowy*, No. 9–10, (1921): 197.

⁶⁵ “Wiadomości bieżące”, *Przegląd naftowy*, No.7, (1921): 147; “Z ostatniej chwili. (Kronika warszawska)”, *Przegląd naftowy*, No. 4, (1921): 81.

⁶⁶ *Ibid*, 81.

⁶⁷ “Z ostatniej chwili. (Kronika warszawska)”, *Przegląd naftowy*, No.4, (1921): 81.

⁶⁸ “Sprawy gospodarcze”, *Przegląd naftowy*, No.6, (1921): 115; “Wiadomości bieżące”, *Przegląd naftowy*, No. 5, (1921): 104.

⁶⁹ Stefan Bartoszewicz, “Rezultaty pierwszego posiedzenia Państwowej Rady Naftowej”, *Przemysł i handel*, No.31, (1921): 410; *Komunikat Izby Pracodawców w przemyśle naftowym w Boryslawie*, No. 21, (1921): 2; “Państwowa Rada Naftowa”, *Przegląd naftowy*, No.13, (1921): 246, 249; “Przed Radą Naftową”, *Przegląd naftowy*, No.11–12, (1921): 219; “Ze świata”, *Przegląd naftowy*, No. 11–12, (1921): 231.

⁷⁰ *Komunikat Izby Pracodawców w przemyśle naftowym w Boryslawie*, No. 29, (1921): 1.

Дня 6 лютого 1922 р. в Парижі уклали польсько-французьку угоду про нафтовий устрій, за якою Франція отримала привілейоване становище в галицькій нафтовій промисловості. Польський і французький уряди мали погодити перелік французьких підприємств, яким дозволялося вільно експортувати сиру ропу і нафтопродукти. Польський уряд лише резервував обсяги цих товарів, потрібні для внутрішнього споживання, які не можна було вивозити. Одночасно французьким фірмам дозволяли вільний оборот валютою й користування нафтовими цистернами, необхідними для перевезення нафтопродуктів. Дія нафтової угоди передбачалася мінімум на десять років. 12 травня 1922 р. нафтовий договір ратифікував польський Сейм⁷¹. Його довго узгоджувала французька сторона й лише 27 лютого 1923 р. за документ проголосували в Палаті депутатів. Через півроку договір затвердив французький Сенат. Дня 2 серпня 1923 р. Польща і Франція обмінялися ратифікаційними документами. Повною мірою угода запрацювала лише восени 1923 р.⁷² Угода була прописана не докладно. Різні господарські організації, наприклад Промислово-торгова палата (далі – ПТП) у Львові й КНТ, неодноразово просили роз'яснити окремі її норми⁷³.

Польсько-французька нафтова угода обурила інших іноземців, що “поклали око” на галицьку промисловість. Попри домовленості в Сан Ремо, найбільше її критикували британці. Англійці вважали, що Франція захопила польську нафтову промисловість, обманувши своїх союзників. Вони порівнювали польсько-французьку угоду з укладеним в 1918 р. на 50 років бухарестським договором, за яким німці диктували нафтову політику Румунії, Австрія і Німеччина отримали виключне право вивозити до себе сиру ропу і нафтопродукти. Насправді Англію обурювало те, що Франція почала вести самостійну нафтову політику, шукати сировину незалежно від неї. Врешті, 26 листопада 1923 р. Польща уклала торгівельний договір з Англією, в якому надала англійським нафтовим спілкам такі ж привілеї, як і французам⁷⁴. Однак, цей крок польський уряд зробив тоді,

⁷¹ Alison Fleig Frank, *Oil Empire. Visions of Prosperity in Austrian Galicia*. (London: First Harvard University Press, 2007), 234; “Umowa Polsko-Francuska, dotycząca ustroju przemysłu naftowego, podpisana w Paryżu dnia 6 lutego 1922 roku”, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, No.106, poz. 832, (1923): 1261–1264, Wł. Łaguna. “Anglja a umowa naftowa polsko-francuska”, *Przemysł i handel*, No.2, (1924): 30; Zofia Zaks, “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 55–56; Ганна-Меланія Тичка, *Східна Галичина у політиці Франції (1918–1923): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук*. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018), 126–127, 129–130.

⁷² Крайове нафтове товариство, м. Львів ЦДІАЛ, ф. 207, оп. 1, спр. 135, арк. 6–7; Ганна-Меланія Тичка, *Східна Галичина у політиці Франції (1918–1923): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук*. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018), 130.

⁷³ Крайове нафтове товариство, м. Львів ЦДІАУЛ, ф. 207, оп. 1, спр. 135, арк. 2–5, 8–9.

⁷⁴ Ambasadra RP w Londynie, AAN, f. 503, nr. 568, k. 136; Wł. Łaguna. “Anglja a umowa naftowa polsko-francuska”, *Przemysł i handel*, No.2, (1924): 31; Marjan Rosenberg, “Upadek polskiego kopalnictwa naftowego”, *Nafta*, No.2, (1930): 69.

коли французьке домінування в галицькій нафтовій промисловості вже було очевидне. Коли наприкінці війни французькі капітали тут, за підрахунками львівської історикині Ганни-Меланії Тички, оцінювали у 44 800 000 франків, то вже в 1921 р. – в 1 млрд.⁷⁵ Для англійців було вже мало можливостей збільшити свої впливи в галицькій нафтовій промисловості.

Повоєнне врегулювання права власності на нафтову промисловість doprowadило до того, що вже на початок 1920 р. іноземці володіли абсолютною більшістю нафтових фірм Галичини. Польська влада в час світової боротьби за нафтові ринки без будь якої компенсації *de facto* віддала галузь іноземцям. Це обурювало місцевих підприємців. Вони вважали, що за таке важливе “національне майно” вартувало вимагати якоїсь компенсації. Так, Ян Новак та промисловець з Биткова Александр Ткач пропонували наслідувати політику США й зобов’язати аби іноземці в нафтових фірмах Галичини мали акцій такої ж вартості як поляки⁷⁶. Натомість, Зигмунт Леваковський вважав, що польська держава мусіла повністю визначати експортну політику іноземних нафтових фірм⁷⁷.

Водночас, законодавство про акціонерні спілки створювало проблеми з реєстрацією нових польських фірм. Формальні вимоги до розмірів статутного капіталу були надто високі для поляків, які хотіли почати нафтовий бізнес. Уряд відмовлявся їх знизити⁷⁸. Це збільшувало загрозу захоплення нафтової промисловості іноземним капіталом. Більшість польських нафтовиків не були проти іноземних інвестицій, але вимагали для себе умов, які б дозволили працювати в нафтовій промисловості⁷⁹.

Зрештою, польський уряд під тиском місцевих підприємців десь в половині 1921 р. почав більше зважати на їхню думку, укладаючи міжнародні домовленості. Усі привілеї, які відтоді надавали іноземцям зобов’язався поширювати на підприємства, що були у власності громадян Польщі; забезпечив вплив поляків в керівництві іноземних фірм. Тоді ж уряд відмовився від приватизації державного НПЗ в Дрогобичі, за допомогою якого почав впливати на нафтовий ринок⁸⁰. Всі

⁷⁵ Ганна-Меланія Тичка, *Східна Галичина у політиці Франції (1918–1923): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук*. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018), 121.

⁷⁶ Jan Nowak, “O potrzebie idei”, *Czasopismo naftowe*, No.1, (1920): 3; Станіславське окружне гірниче управління, ДАІФО, ф. 47, оп. 1, спр. 42, арк. 113–115.

⁷⁷ Zygmunt Lewakowski, “Ankieta w sprawie przemysłu naftowego. Dodatek ekonomiczny do “Czasu” z dnia 25 kwietnia 1921 r.”, *Przegląd naftowy*, No.7, (1921): 140.

⁷⁸ Спілка польських нафтопромисловців, кооператив з обмеженою відповідальністю, м. Львів, ЦДІАЛ, ф. 219, оп. 1, спр. 234 (Листування з Міністерством промисловості торгівлі про картелювання нафтової промисловості, оренду нафтоносних земель, експорт та інше), арк. 87–89, 108–108 зв.

⁷⁹ Bronisław Wojciechowski, “Problem niezależności gospodarczej (Wyciąg z przemówienia na Komisji budżetowej Sejmu dn. 29. I. 1936)”, *Nafta*, No.3, (1936): 80–82.

⁸⁰ “Z Krajowego Towarzystwa Naftowego”, *Przegląd naftowy*, No.4, (1921): 67; N., “Z życia organizacji”, *Przegląd naftowy*, No.9–10, (1921): 188–189; Крайове нафтове товариство, м. Львів, ЦДІАЛ, ф. 207, оп. 1, спр. 114, арк. 56 зв–57.

ці кроки робилися, щоб унеможливити іноземцям вливати через нафтову промисловість на політику польської влади. Польський уряд зрозумів, що можна залучати в цю важливу галузь лише ті іноземні капітали, які мали в ній лише економічні інтереси⁸¹.

Від 1921 р. галицькі нафтовики ініціювали законодавчо зобов'язати іноземні акціонерні товариства закладати свої філії в Польщі з капіталом в польській валюті⁸². Це було важливо, оскільки часто спекулянти з закордону використовували свої польські фірми для спекуляцій⁸³.

Польський уряд повністю не міг відмовитися від залучення іноземних капіталів в галицьку нафтову промисловість. На це вплинули й фінансові, і політичні причини. Самостійно фінансувати цю галузь ні держава, ні польські підприємці не могли. Водночас нафтова справа була інструментом польської дипломатії кінця 1910 – початку 1920-х рр. Добрим прикладом цього може бути укладення польсько-італійської нафтової угоди, яка надала італійцям привілеї на їхню участь в галицькій нафтовій промисловості. Взамін Італія пообіцяла підтримати Польщу у її прагненнях на Східну Галичину. Домовленості підписали 31 січня 1923 р., однак ратифікували за кілька днів після рішення Ради Амбасадорів від 15 березня 1923 р. про включення Східної Галичини до Польщі⁸⁴.

THE REGULATION OF THE OWNING RIGHT OF THE OIL FACTORIES' PROPERTY IN GALICIA (1919–1923)

Roman MASYK

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History
1 Universitytska str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: roman.masyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4969-7702

The central theme of this scholarly article pertains to the transformation of ownership structures within the oil industry in Galicia, with a particular focus on the post-World War I years. The Polish oil sector encountered formidable challenges during this period, and these challenges profoundly impacted the sector's future trajectory. Notably, Eastern Galicia became part of the re-established Polish state,

⁸¹ Bronisław Wojciechowski, "Problem niezależności gospodarczej (Wyciąg z przemówienia na Komisji budżetowej Sejmu dn. 29. I. 1936)", *Nafta*, No.3, (1936): 80–82.

⁸² Stefan Bartoszewicz, "Rezultaty pierwszego posiedzenia Państwowej Rady Naftowej", *Przemysł i handel*, No.31, (1921): 410; "Państwowa Rada Naftowa", *Przegląd naftowy*, No. 13, (1921): 249; Спілка польських нафтопромисловців, кооператив з обмеженою відповідальністю, м. Львів, ЦДІАЛ, ф. 219, оп. 1, спр. 234, арк. 10.

⁸³ Спілка польських нафтопромисловців, кооператив з обмеженою відповідальністю, м. Львів, ЦДІАЛ, ф. 219, оп. 1, спр. 234, арк. 11–12; 88.

⁸⁴ Zofia Zaks, "Walka dyplomatyczna o naftę wschódniogalicyską", *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 59.

which necessitated crucial decisions regarding the ownership of oil facilities. At the time, a majority of these facilities were under the control of foreign entities, chiefly Austrians and Germans, while Polish ownership was primarily represented by a few modest enterprises. The foreign entities held a dominant position in the extraction and processing of crude oil, thereby accruing substantial profits. There were intentions among foreign companies to acquire the remaining Polish-owned oil-mining facilities, effectively entailing foreign domination of Polish oil policy.

During the immediate post-war years, Polish stakeholders harbored concerns that the authorities showed limited concern regarding the global conflicts among leading nations over the redistribution of influence within the world's oil industry. This raised the specter of Poland potentially losing its oil independence. Consequently, it became imperative for the Polish state to assert greater control over its oil industry.

Foreign investment was deemed essential since Poland lacked the internal resources required for the reconstruction and development of the oil sector. Moreover, a lack of cohesion among Polish oil industry stakeholders exacerbated these challenges. In the post-war era, the primary objective of the Polish state's oil policy was to deliberate upon the future of facilities previously owned by Austrians and Germans. Political considerations rendered it unfeasible for Poland to allow a significant portion of its oil industry to remain in the hands of capitalists from central states.

The proposed solution to this conundrum was the nationalization of oil facilities, followed by their subsequent privatization under Polish ownership. This initiative was championed by Polish oil industry stakeholders, although in practice, the Polish authorities facilitated a transition of the industry from one set of foreign entities to another. This was, in part, due to Poland's acute need for foreign investment in the oil industry, particularly considering the depletion of the extensive Boryslav oil deposit. The costs associated with prospecting for new oil reserves were substantial, and Poland's financial constraints made it exceedingly challenging to allocate resources for expensive drilling endeavors.

Following the dissolution of the Austro-Hungarian Empire, the Entente powers sought to augment their influence over the Galician oil industry. The principal proponent of their interests was the International Committee Appointed to safeguard the oil interests of British, French, Belgian, and Allied entities in Galicia. During the peaceful negotiations at the Versailles Conference (January–June 1919), this International Committee engaged with the Polish delegation, proposing the establishment of a joint-stock entity, "Polish National Petroleum Industry," to manage oil facilities. It was envisioned that 40% of the ownership would belong to Poland, with the remaining 60% being held by England, Belgium, and France. This proposed arrangement was designed to shield Poland from potential Austrian and German encroachments into the oil industry.

However, the establishment of this joint-stock entity ultimately failed, with Polish authorities effectively transferring control of the oil industry to French capital interests. The French, who had distanced themselves from the International Committee, proceeded to acquire Austrian and German assets within the Galician oil industry, thereby expanding their influence over the Polish oil sector.

Finally, on April 24, 1920, a formal agreement was reached between England and France in San Remo, which entailed a division of their influence over oil reserves globally. This agreement instigated a gradual reduction in British involvement in the Galician oil industry. French capital's share increased from 55% prior to 1920 to 75% by 1923. On February 6, 1922, a Polish-French agreement concerning the oil industry was concluded in Paris, further cementing France's privileged position in the Galician oil industry.

Keywords: Galicia, oil industry, interwar Poland, foreign capital, oil agreement.

REFERENCES

- Ambasadra RP w Londynie, Archiwum Akt Nowych, f. 503, nr. 568. (in Polish)
Angerman, Klaudjusz. "Monopol handlowy dla ropy i produktów destylacji", *Nafta*, No.1, (1929): 25–27. (in Polish)
Archiwum I. J. Paderewskiego, Archiwum Akt Nowych (AAN), f. 100, nr. 968, 1486. (in Polish).

- b. w. “Państwo a nafta”, *Nafta*, No.1, (1924): 1–5. (in Polish)
- Bartoszewicz, Stefan. “Rezultaty pierwszego posiedzenia Państwowej Rady Naftowej”, *Przemysł i handel*, No.31, (1921): 409–411. (in Polish)
- Bartoszewicz, Stefan. “Rozwój przemysłu naftowego w Polsce i jego przyszłość”, *Przemysł naftowy*, No. 19, (1928): 529–535. (in Polish)
- Bartoszewicz, Stefan. “Nasz przemysł naftowy”, *Przemysł i handel*, No.1, (1920): 2–3. (in Polish).
- Biliński, Leon. *Wspomnienia i dokumenty*, t. 2, (Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, 1925). (in Polish)
- Chabrzyk, Andrzej. “Organizacja kopalnictwa naftowego”, w książce *Historia polskiego przemysłu naftowego*, t. 2, red. Ryszard Wolłowicz, (Brzozów, Kraków: Muzeum regionalne PTTK im. Adama Fastnachta w Brzozowie, 1995), 129–147. (in Polish)
- Davies, Norman. “Brytyjski kapitalizm a nafta galicyjska w latach 1917–1920”, *Studia Historyczne*, No.2, (1970): 383–389. (in Polish)
- Frank, Alison Fleig. *Oil Empire. Visions of Prosperity in Austrian Galicia*. (London: First Harvard University Press, 2007). (in English)
- Generalnyi delehat uriadu dlia Halychyny, Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv, m. Lviv, f. 214, op. 1, spr. 169. (in Polish)
- Komunikat Izby Pracodawców w przemyśle naftowym w Boryslawie*, No. 9, 21, 29, (1921). (in Polish)
- Kraiove naftove tovarystvo, m. Lviv, Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv, m. Lviv, f. 207, op. 1, spr 73, 114, 135. (in Polish)
- “Kronika naftowa”, *Przemysł i handel*, No.1, (1920): 9; No.14; (1920): 242; No.43, (1921): 568–569; No.48–49, (1922): 682. (in Polish)
- Łaguna, Wł. “Anglja a umowa naftowa polsko-francuska”, *Przemysł i handel*, No.2, (1924): 30–31. (in Polish)
- Lewakowski, Zygmunt. “Ankieta w sprawie przemysłu naftowego. Dodatek ekonomiczny do “Czasu” z dnia 25 kwietnia 1921 r.”, *Przegląd naftowy*, No.7, (1921): 138–141. (in Polish)
- N. “Kilka uwag w sprawie zasad państwowej polityki naftowej”, *Przegląd naftowy*, No.7, (1921): 136–138. (in Polish)
- N. “W sprawie polityki naftowej”, *Przegląd naftowy*, No. 1, (1921): 136–138. (in Polish)
- N. “Z życia organizacji”, *Przegląd naftowy*, No. 9–10, (1921): 186–192. (in Polish)
- Nowak, Jan. “O potrzebie idei”, *Czasopismo naftowe*, No.1, (1920): 2–4. (in Polish)
- “Państwowa Rada Naftowa”, *Przegląd naftowy*, No. 13, (1921): 243–249. (in Polish)
- “Przed Radą Naftową”, *Przegląd naftowy*, No. 11–12, (1921): 217–219. (in Polish)
- “Przegląd przemysłu. Chwilowa sytuacja w przemyśle naftowym”, *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No. 4, (1919): 92. (in Polish)
- Ratyńska, Barbara. Rola nafty w kształtowaniu stosunku państw zachodnich do spraw Galicji wschodniej (1918–1919). (Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych). (in Polish)
- Rosenberg, Marjan. “Upadek polskiego kopalnictwa naftowego”, *Nafta*, No. 2, (1930): 65–72. (in Polish)
- S. K. “Sprawy bieżące”, *Czasopismo naftowe*, No.1, (1920): 6–8. (in Polish)
- Spilka polskykh naftopromyslovtiv, kooperatyv z obmezhenoiu vidpovidalnistiu, m. Lviv, Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv, m. Lviv, f. 219, op. 1, spr. 234. (in Polish)
- “Sprawy gospodarcze”, *Przegląd naftowy*, No. 6, (1921): 114–116. (in Polish)

- “Sprawy organizacyjne. Z Krajowego Towarzystwa naftowego”, *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No. 7, (1919): 165–167. (in Polish)
- Stanisławske okružhne hirnyche upravlinnia, Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti, f. 47, op. 1, spr. 42, 48. (in Polish)
- Sulimirski, Wit T. “Ku rozwadze”, *Nafta*, No. 11, (1926): 161–164. (in Polish)
- Szaynok, Władysław. “Monopol handlu produktami naftowymi”, *Nafta*, No. 6, (1925): 85–88. (in Polish)
- Szaynok, Władysław. “Projekt utworzenia polskiego monopolu handlu produktami naftowymi”, *Nafta*, No. 1, (1929): 22–25. (in Polish)
- Szlemiński, Józef. “Problem niezależności gospodarczej”, *Nafta*, No. 3, (1936): 77–80. (in Polish)
- Szydłowski, M., Nowak, Jan. “Nafta Galicji Wschodniej postulatem żywotności Polski”, *Przegląd naftowy*, No. 6, (1921): 113–114. (in Polish)
- Szydłowski, Marjan. “Pogląd na sytuację w przemyśle naftowym”, *Nafta*, No. 2, (1930): 73–85. (in Polish)
- Tychka, Hanna-Melaniia. *Skhidna Halychyna u politytsi Frantsii (1918–1923): dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk.* (Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2018). (in Ukrainian)
- “Umowa Polsko-Francuska, dotycząca ustroju przemysłu naftowego, podpisana w Paryżu dnia 6 lutego 1922 roku”, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, No. 106, poz. 832, (1923): 1261–1264. (in Polish)
- “Wiadomości bieżące”, *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No. 4, (1919): 95–98. (in Polish)
- “Wiadomości bieżące”, *Przegląd naftowy*, No. 5, (1921): 102–105; No. 7, (1921): 146–147; No. 9–10, (1921): 196–198. (in Polish)
- Wojciechowski, Bronisław. “Problem niezależności gospodarczej (Wyciąg z przemówienia na Komisji budżetowej Sejmu dn. 29. I. 1936)”, *Nafta*, No. 3, (1936): 80–82. (in Polish)
- “Z Krajowego Towarzystwa Naftowego”, *Przegląd naftowy*, No. 4, (1921): 66–67. (in Polish)
- “Z obrad Polskich Przemysłowców Naftowych”, *Nafta*, No. 7, (1930): 189–195. (in Polish)
- “Z ostatniej chwili. (Kronika warszawska)”, *Przegląd naftowy*, No. 4, (1921): 80–81. (in Polish)
- “Z przemysłu naftowego”, *Czasopismo górniczo-hutnicze*, No. 11, (1919): 258–259. (in Polish)
- Zaks, Zofia. “Walka dyplomatyczna o naftę wschodniogalicyską”, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, No. 4. (1969): 37–60. (in Polish)
- “Ze świata”, *Przegląd naftowy*, No. 11–12, (1921): 231–234. (in Polish)